

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Karoliny Stali
pt. „Czy przestępców seksualnych należy uczyć rozpoznawania emocji? Rozpoznawanie
emocji a nasilenie przemocy seksualnej”
napisanej pod kierunkiem prof. zw. dr hab. Włodzimierza Oniszczenko**

Praca doktorska mgr Karoliny Stali to wnikliwe i oryginalne studium umiejętności rozpoznawania emocji u przestępców seksualnych. Autorka stawia ważne pytanie, o sens uczenia rozpoznawania emocji u przestępców seksualnych. Odpowiedź na to pytanie jest wiodącym motywem całego przedsięwzięcia badawczego. Problematyka podjęta w pracy doktorskiej jest niezwykle interesująca nie tylko ze względu na ważne rozstrzygnięcia teoretyczne, ale również z powodu cennych implikacji praktycznych.

Rozprawa zawiera wszystkie odpowiednie elementy typowe dla pracy badawczej. Składa się z pięciu części obejmujących *Wstęp, Wprowadzenie teoretyczne, Metodę, Wyniki, Dyskusję wyników, Literaturę cytowaną*; wraz z załącznikami liczy 235 stron. Pod względem formalnym nie budzi żadnych zastrzeżeń.

Lektura wprowadzenia teoretycznego przekonuje o bardzo dobrej znajomości literatury przedmiotu Autorki dysertacji. Treść podrozdziałów tej części tworzy spójną całość. Doktorantka omawia pojęcie przestępstw seksualnych, klasyfikacje przestępców seksualnych, mechanizmy psychologiczne leżące u podłoża takich przestępstw, wskazując na kluczowe przejawy dysfunkcji emocjonalnych skutkujących przemocą seksualną, fizyczną i emocjonalną. Kolejno, Autorka prezentuje zagadnienia dotyczące ekspresji mimicznej i jej rozpoznawania podkreślając, iż jest to kluczowa umiejętność będąca podstawą prawidłowej komunikacji emocjonalnej, złożonych umiejętności jak inteligencja emocjonalna czy rozumienie uczuć. Jednocześnie sygnalizuje, iż deficyty w tym zakresie stanowią podstawę zniekształceń poznawczych występujących u sprawców przestępstw seksualnych. Kwestie zniekształceń poznawczych i społecznego poznania u sprawców omawianych przestępstw zostały również kompetentnie przeanalizowane.

Kolejne obszary dyskutowane w kontekście mechanizmów psychologicznych identyfikowanych u sprawców przestępstw seksualnych to deficyty w zakresie kompetencji społecznych i empatii. Autorka konsekwentnie podkreśla, iż bazą dla powyższych umiejętności jest rozpoznawanie emocji. Odwołuje się w swoich rozważaniach do metaanaliz, przytacza aktualne i wcześniejsze badania nad rozpoznawaniem emocji w grupie sprawców, o których mowa. Akcentuje, iż wyniki badań nie są jednoznaczne; umiejętności w tym zakresie wykazywane są jako wyższe od sprawców innych przestępstw z użyciem przemocy, niższe od takich sprawców, bądź też zbliżone. Mgr Karolina Stala doszukuje się potencjalnych przyczyn takich nieścisłości, co jest bardzo ważnym punktem wyjścia dla projektowania swoich badań. Ma świadomość, że przyczyna może tkwić nie tylko w zróżnicowanych umiejętnościach w zależności od kategorii emocji, ale też w technikach stosowanych w badaniach tych umiejętności, na przykład niedostatecznie uwzględniających zróżnicowanie rodzaju bodźca emocjonalnego (choćby wyraz mimiczny zróżnicowany z względu na wiek i płeć, kategorię ofiary dla danego przestępstwa), czy niezbyt trafny dobór grupy kontrolnej, np. włączenie do badań grupy kontrolnej spoza więzienia.

Bardzo ważne w kontekście analizowanych zagadnień jest dyskutowanie przez Autorkę kwestii treningów empatii i kompetencji społecznych prowadzonych w placówkach terapeutyczno-resocjalizacyjnych. Mgr Karolina Stala zwraca uwagę na niejednoznaczność podstaw merytorycznych dla stosowania takich treningów, a nawet, co jest znamienne, potencjalną szkodliwość takich treningów, nie tylko z tego względu, iż brakuje jednoznacznych wyników wskazujących na sensowność takich procedur, ale też na istnienie danych wskazujących na niebezpieczne konsekwencje ich stosowania; przestępcy w ich efekcie mogą uzyskiwać lepsze kompetencje do manipulowania ofiarami.

Kolejne części dysertacji obejmują część metodologiczną. Celem podjętego projektu badawczego było przeanalizowanie rozpoznawania mimicznych ekspresji emocji przez sprawców skazanych za przestępstwa seksualne w porównaniu do sprawców przestępstw nie-seksualnych z użyciem przemocy i bez użycia przemocy. Wśród sprawców przestępstw seksualnych analizom poddano sprawców skazanych za molestowanie seksualne dzieci, gwałty na osobach dorosłych, z zaburzeniami preferencji seksualnych oraz bez takich zaburzeń. Oprócz analizy rozpoznawania ekspresji mimicznych emocji podstawowych sprawdzono na ile ta zdolność jest predyktorem rozumienia emocji, kompetencji społecznych, poziomu agresji oraz różnych form przemocy w grupie przestępców. Ponadto, dokonano analizy ogólnego czasu reakcji na poszczególne emocje podstawowe oraz czasu reakcji na różne kategorie ekspresji mimicznych. Co więcej, sprawdzono tendencje do przypisywania

emocji twarzom neutralnym w analogicznym schemacie porównań pomiędzy różnymi grupami sprawców. Program badań obejmował w sumie 149 przestępców, których pogrupowano odpowiednio z paradygmatem badawczym. Badania przeprowadzono na terenie Polski. Należy zwrócić uwagę, iż badana grupa jest niejednorodna pod względem wielu zmiennych psychologicznych, a utworzone podgrupy zawierają bardzo zróżnicowaną liczbę osób badanych, np. porównywane są grupy $n = 99$ i $n = 15$. Mogło to mieć wpływ na uzyskane rezultaty. Warto jednak podkreślić, iż przeprowadzone przez Autorkę badania wymagały ogromnego wysiłku i ogólnie liczba ich uczestników jest dość duża.

Kolejna ważna informacja warta uwagi to wykorzystanie autorskiego testu do pomiaru rozpoznawania ekspresji mimicznych. Został on zaprojektowany tak, aby uwzględnić specyfikę badania i charakteryzuje się dobrymi parametrami psychometrycznymi. Jednym z wariantów badania było przypisywanie emocji ekspresjom neutralnym. W tym wypadku zastosowano 'wymuszony wybór' w tym sensie, iż badany nie miał możliwości stwierdzenia, iż dana twarz nie wyraża żadnej emocji. Wydaje się, że brak takiej opcji mógł mieć implikacje w postaci uzyskanych rezultatów. Oprócz testu do pomiaru rozpoznawania emocji zastosowano zróżnicowane standardowe techniki, tj. z jednej strony testy, na przykład mierzące rozumienie emocji, z drugiej samoopisowe do pomiaru kompetencji społecznych, poziomu agresji, oraz skale do szacowania przemocy seksualnej, fizycznej i emocjonalnej.

Część dysertacji *Wyniki* stanowi prezentację i omówienie uzyskanych rezultatów badań. Analiza wyników została przeprowadzona systematycznie według jednakowego schematu; pierwszy etap stanowiły porównania międzygrupowe zgodnie z kolejnością hipotez. Następnie zastosowano analizy regresji metodą eliminacji wstecznej w celu ustalenia, na ile rozpoznawanie emocji jest predyktorem rozumienia emocji oraz kompetencji społecznych wraz z ich składowymi. Na przykład ustalono, iż predyktorami rozumienia emocji jest rozpoznawanie wstrętu i smutku. Najczęściej lepsze rozpoznawanie emocji idzie w parze z wyższymi kompetencjami społecznymi. Kolejne ważne ustalenia pozyskane za pomocą analiz regresji to dane, iż lepsze rozpoznawanie emocji idzie w parze z obniżonym poziomem agresji (oraz jej różnymi przejawami). Podobnie ustalono, iż lepsze rozpoznawanie emocji na twarzach osób należących do kategorii ofiar danego sprawcy wiązało się z niższym poziomem agresji (tutaj agresję mierzono w sposób samoopisowy).

Kolejno Autorka przytacza wyniki analiz regresji, gdzie predyktorami jest rozpoznawanie emocji a zmiennymi zależnymi są różne formy przemocy (szacowane na podstawie skal). Okazuje się, iż wyższy poziom rozpoznawania emocji wiąże się z nasileniem przemocy, w tym rozpoznawanie emocji negatywnych wiąże się z wyższym nasileniem

przemocy, a pozytywnych z niższym jej nasileniem. Zwraca uwagę fakt, iż wyniki zaprezentowane w tej części rejestrowane są głównie na poziomie tendencji, z wyjątkiem rozpoznawania gniewu. Ten aspekt badania wydaje się szczególnie istotny, ponieważ dostarcza danych na temat przemocy w oparciu o analizę akt osób skazanych, nie zaś o dane samoopisowe. Pojawia się ponadto interesująca niespójność; z jednej strony, w poprzedniej części analiz wykazano, iż lepsze rozpoznawanie emocji na twarzach jest predyktorem lepszego rozumienia emocji i kompetencji społecznych, z drugiej zaś, lepsze rozpoznawanie emocji jest predyktorem wyższej przemocy (w tej części analiz), zwłaszcza w stosunku do osób z kategorii ofiar dla danego typu sprawcy. Jak zatem wyjaśnić tę niespójność?

Kolejna część dysertacji to kompetentnie i wnikliwie zrealizowana *Dyskusja wyników*. Mgr Karolina Stala dyskutuje uzyskane rezultaty w sposób bardzo merytoryczny przywołując dane z literatury przedmiotu, odnosząc się do modeli teoretycznych empatii, poznania społecznego czy zniekształceń poznawczych. Wyjaśnia, iż rozpoznawanie emocji jest pierwszym elementem społecznego poznania, ale kompetencje społeczne czy rozumienie emocji to proces o wiele bardziej złożony. Istnieje zatem możliwość, iż nie zawsze trafne rozpoznanie i rozumienie emocji będzie oznaczało reakcję adekwatną do rozpoznanej emocji. Podkreśla, iż w zachowaniu motywowanym emocją istotna jest kwestia regulacji emocji, która może mieć zróżnicowaną postać u osób z badanych grup.

Wiele miejsca Autorka poświęca analizie emocji wstępu ze względu na to, iż wykazała szczególną rolę tej emocji w procesie poznania społecznego czy rozhamowania moralnego u badanych sprawców. Ponadto przeanalizowano wyniki w zakresie emocji strachu w kontekście roli strachu w empatii i zachowaniach społecznych w grupie omawianych przestępców. Autorka zinterpretowała także nadmierne rozpoznawanie gniewu wskazując, iż jest to potencjalnie przejaw wrogiego nastawienia u sprawców. Ważne także dane odnośnie do rozpoznawania smutku i radości u sprawców interpretuje jako niedostrzeżenie przejawów pozytywnych emocji, ale też i dystresu u ofiar. Wykazała, iż sprawcy przestępstw seksualnych charakteryzują się lepszym rozumieniem emocji niż sprawcy przestępstw nie-seksualnych, dobrym poziomem klasyfikacji emocji oraz rozumienia sytuacji i warunków emocji, w jakich się pojawiają. Powyższe dane i ich interpretacje mgr Karolina Stala umiejętnie wiąże z kwestią treningów empatii czy oddziaływań terapeutycznych prowadzonych w więzieniach/placówkach resocjalizacyjnych, artykułując swój punkt widzenia na ten temat.

Oceniając całościowo pracę doktorską mgr Karoliny Stali pragnę podkreślić jej mocne strony (nie dostrzegam mankamentów w tej pracy poza tymi, które Autorka sama wskazała w części *Ograniczenia badania*):

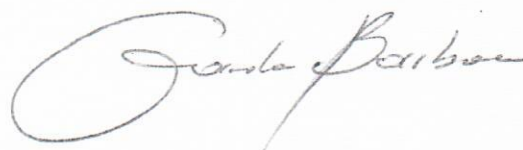
- oryginalna i ważna problematyka badawcza,
- innowacyjność badań,
- gruntowana znajomość bogatej zarówno aktualnej jak i wcześniejszej literatury przedmiotu,
- umiejętność krytycznej analizy,
- umiejętność tworzenia koncepcji badawczej na bazie literatury przedmiotu,
- wysokie kompetencje metodologiczne; prawidłowe formułowanie problemów i hipotez badawczych,
- konstrukcja autorskiej techniki tj. testu do pomiaru rozpoznawania emocji z uwzględnieniem parametrów zorientowanych na specyfikę problematyki przestępstw seksualnych,
- wysokie kompetencje w zakresie analizy materiału empirycznego; analiza wyników jest bardzo bogata, wnikliwa i skrupulatna,
- trudne i pracochłonne badania oraz pracochłonna i zarazem wnikliwa analiza bardzo bogatego materiału empirycznego,
- umiejętność prowadzenia krytycznej dyskusji naukowej; dyskusja jest merytoryczna, obejmuje wszystkie aspekty kluczowe, jak również potencjalne wątki wynikające z głównej linii analizy,
- świadomość ograniczeń własnych badań (sformułowanie ograniczeń badań) jest bardzo ważna, gdyż Autorka wskazuje na pewne niedostatki metodologiczne pracy, np. wspomniane małe liczebności grup, korelacyjny charakter badań,
- uporządkowana struktura, czytelne przedstawianie wyników, podsumowania po częściach,
- sformułowanie ważnych uwag odnośnie implikacji praktycznych uzyskanych rezultatów badań,
- ogólna doniosłość danych zaprezentowanych w pracy.

Podsumowanie.

Przedstawioną mi do recenzji pracę doktorską „Czy przestępców seksualnych należy uczyć rozpoznawania emocji? Rozpoznawanie emocji a nasilenie przemocy seksualnej” mgr Karoliny Stali oceniam bardzo wysoko. Rozprawa ta jest oryginalnym i cennym studium

rozpoznawania emocji i jego konsekwencji u przestępców seksualnych. Wobec powyższego stwierdzam, iż rozprawa doktorska mgr Karoliny Stali w pełni odpowiada warunkom ustawowym (art. 13 Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki z 14 marca 2003 r., Dz.U. z 2016 poz. 882 z późn. zm.). W związku z tym wnioskuję o dopuszczenie mgr Karoliny Stali do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Barbara Gawda

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Barbara Gawda', written in a cursive style.